

Enflasyonist Ortamda Alternatif İfa Yöntemi Olarak Sulh

Faruk Emrah ORUÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Asst. Prof., Afyon Kocatepe University Faculty of Theology Department of Islamic Law

Afyonkarahisar/TÜRKİYE

ebuhasen@gmail.com | orcid.org/0000-0003-4008-7967

Öz

Altın ve gümüşün rayiç olduğu yüzyıllarda para da ciddi değer dalgalanmaları ve buna bağlı problemler çok yaşanmamıştır. Bilakis kaydi paralara dayalı günümüz ekonomilerinde paranın sürekli değer kaybetmesi en önemli sorunlardan sayılmaktadır. Buna etki eden faktörlerin başında da fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması yani enflasyon gelmektedir. Enflasyonun zimmetteki borca etkisinin bulunup bulunmadığı, modern dönem İslâm hukuku araştırmacılarını meşgul eden meselelerden biridir. Konuyla ilgili mevcut akademik çalışmaların büyük çoğunluğunda İmam Ebû Yûsuf'un (v. 182/798), değeri artan ya da azalan fels borçlarının ödenmesinde dirhem karşılığına itibar edilmesi yönündeki görüşü referans alınarak borçlara enflasyon farkının eklenmesi gerektiği savunulmaktadır. Ancak söz konusu görüşün dayandığı iktisadi bağlam ile günümüzün enflasyonist ortamında geçerli olan itibari para sistemleri arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bu nedenle ilgili görüşün çağdaş para sistemlerinde doğrudan uygulanması bazı sakıncaları beraberinde getirmektedir. Ayrıca enflasyon farkını meşru görmek, neticede misli olan kağıt paraları kıyemî mal kabul etmek anlamına geleceği için teorik olarak da problemlidir. Bunlara ilaveten enflasyonun kesin ve doğru biçimde tespit edilemediği de dikkate alınmalıdır. Ancak zimmetteki borcun değeri düşen para birimi üzerinden ifa

Geliş/Received: 05.02.2025 | **Kabul/Accepted:** 25.06.2025 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: Oruç, Faruk Emrah. “Enflasyonist Ortamda Alternatif İfa Yöntemi Olarak Sulh”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2025), 1-28./ Oruç, Faruk Emrah. “Settlement as an Alternative Method of Performance in an Inflationary Environment”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 1-28.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1634173>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Faruk Emrah ORUÇ | CC BY-NC-ND 4.0 International

edilmesi durumunda alacaklının zahiren bir zarara uğrayacağı düşünüldüğünde konu ile ilgili alternatif çözüm önerileri sunulması gerekmektedir. Çalışmamızda bu gerekliliğin yerine getirilmesine mütevazı bir katkı olarak tarafların sulh yapmaları tavsiye edilmektedir. Sulh, davalı alacaklı ile borçlunun mahkemenin hükmünden önce rızaya dayalı bir akidle aralarındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmalarıdır. Bu, hakkın tamamından veya bir kısmından feragat etmek ya da borcun mahallini başka cins malla değiştirmek suretiyle gerçekleştirilebilir. Günümüzde likit bir varlık olarak işlem gören ELÜS (Elektronik Ürün Senedi), sulh akdinin pratik bir örneği olabilir. Lisanslı bir depo işletmesi tarafından oluşturulan elektronik kaydı ifade eden ELÜS üzerinden yapılacak bir sulh akdi ile borcun cinsi değiştirilse bile alacaklının nakde ulaşması zorlaştırılmamış olur. Benzer amaçlarla başka yöntemlerin bulunması da mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Borç, İfa, Sulh, İfa Yerine Edim/Eda, Enflasyon, Elektronik Ürün Senedi (ELÜS).

Settlement as an Alternative Method of Performance in an Inflationary Environment

Abstract

In the centuries when gold and silver, served as currency, significant fluctuations in the value of money and related problems were not commonly encountered. On the contrary, in today's economies, which are based on fiat currencies, the continuous depreciation of money is considered one of the most significant issues. A major factor influencing this problem is the persistent rise in the general price level, i.e., inflation. Whether inflation affects the debt recorded on one's account is one of the issues that concerns researchers of modern Islamic law. In the majority of existing academic works on the subject, the opinion of Imam Abu Yusuf (d. 182/798) is referenced, which suggests that when paying debts, especially those whose values fluctuate, regard should be given to the equivalent value in dirhams, thereby proposing that an inflation difference be added to debts. However, there are considerable differences between the economic context in which this view was formulated and the fiat currency systems prevailing in today's inflationary environments. Therefore, directly applying this view to contemporary monetary systems poses certain risks. Additionally, considering the inflation differential as legitimate is problematic from a theoretical perspective, as it would imply treating paper money, which is nominally valued, as a commodity. Moreover, it must be acknowledged that inflation cannot be precisely and accurately measured. However, if the debt is settled in a currency whose value has declined, it might appear that the creditor has suffered a loss, thus necessitating alternative solutions to address this issue. As a modest contribution to fulfilling this necessity, this study recommends that the parties involved engage in a settlement agreement. Settlement refers to the process in which a creditor and debtor, before

the court's judgment, resolve their dispute through a mutually agreed contract. This can be achieved by waiving part or all of the right or by exchanging the type of debt for another form of property. In modern times, an example of such a settlement agreement could be an EWR (Electronic Warehouse Receipts), which operates as a liquid asset. A settlement agreement executed through an EWR, which represents an electronic record issued by a licensed warehouse operator, would not impede the creditor's access to liquidity even if the type of debt is altered. It is also possible to find other methods serving similar purposes.

Keywords: Islamic Law, Debt, Performance, Settlement, Substitute Performance (Datio in Solutum), Inflation, Electronic Warehouse Receipts (EWR).

Giriş

Bir ekonomideki mal ve hizmet fiyatlarının genel ve sürekli olarak artması anlamına gelen enflasyon, ekonominin en büyük sorunlarından biridir. Enflasyon bulunan ortamlarda fiyat istikrarı sağlanamadığı için rayiç para biriminin değeri ve alım gücü, öncesine nazarla düşmektedir. Böyle zamanlarda değer kaybından önce zimmete giren borçların ödenme şekli, insanların anlaşmazlığa düştüğü ve cevap bulunması gereken önemli konular içinde yer almaktadır.

Zimmetteki borcu sona erdiren hâllerin başında ifa gelmektedir. İfade aslolan ne borçlanıldıysa onun ödenmesidir. Enflasyonist bir ortamda dahi alacaklının borç miktarına herhangi bir ilave talep etmemesi veya borçlunun kendi rızasıyla borcunu fazlasıyla ifa etmesi fıkhen bir sakınca taşımaz.¹ Ancak borcun fazla ödenmesinin şart koşulması ya da bu yönde yerleşmiş bir örfün mevcut olması hâlinde,² talep edilen fazlalık ribâ olarak değerlendirilir. Bu noktada enflasyon farkının ribâ kapsamına giren bir fazlalık olup olmadığı günümüzde tartışma konusu olmuştur. Öte yandan borcun ifasında ortaya çıkan uyuşmazlık durumunda taraflar, çözüm için yargı yoluna başvurabilirler.

¹ Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir deve ödünç almış, sonra yerine ondan daha değerli bir deve vermiş ve şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız, borç ödeme hususunda en iyi olanlarınızdır.” Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991), “Müsâkât”, 121. Fakihler akidde şart koşulmadığında borcun fazlasıyla ifa edilmesinin câiz olduğu görüşündedir. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullâh et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 6/438; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, thk. Abduh Alî Küşk (Dimaşk: Dâru'l-Feyhâ, 2012), 3/255; Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn: Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Husâmüddîn b. Muhammed Sâlih Farfûr vd. (Dimaşk: Dâru's-Sekâfeti ve't-Türâs, 2000-2023), 15/210.

² Mecelle'nin 43, 44 ve 45. maddeleri yerleşmiş örfi uygulamaların, akidlerde açıkça belirtilmese de şart koşulmuş gibi değerlendirileceğine dair hükümler içermektedir. Mes'ûd Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle* (İstanbul: y.y., 1302), 22, 23.

Bu bağlamda fıkıhın yargılama usulündeki ilke ve esaslara dikkat edilmesi, verilecek hükmün doğruluğu ve geçerliliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Klasik fıkıh eserlerinin telif edildiği dönemlerde mal para olan altın ve gümüş tedavülde bulunuyordu. Bu iki kıymetli madene ek olarak özellikle gümüşün tamamlayıcısı niteliğini taşıyan ve fels³ adı verilen düşük değerli madenî paralar da piyasada işlem görmekteydi. Söz konusu dönemlerde altın ve gümüşe kıyasla felslerin değerinde belirgin dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. İtibari ve kaydi paraya dayalı günümüz ekonomilerinde ise hem mikro hem de makro düzeydeki çeşitli etkenlere bağlı olarak tedavüldeki para birimlerinin değerinde önemli farklılıklar meydana gelmektedir. Bu tür değer değişimlerinin borç ilişkilerine etkisi, modern dönem İslâm hukukçularının üzerinde durduğu meselelerden biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda paranın kısa vadeli ve sınırlı değer kayıplarından ziyade, enflasyon kaynaklı ciddi değer düşüşlerinin mevcut olduğu durumlarda enflasyon öncesine ait borçların hangi esaslara göre ödenmesi gerektiğini konu edinen akademik çalışmalar kaleme alınmıştır.

Konuya ilişkin akademik literatür incelendiğinde, enflasyon farkının hiçbir şekilde dikkate alınmaması gerektiğini savunan az sayıda çalışma olduğu görülmektedir.⁴ Benzer şekilde bazı araştırmacılara göre zamanında ödenen ve kısa vadeli olan karz borçlarında enflasyon farkının hesaba katılmaması gerekmekte iken, vadesi geldiği hâlde kötü niyetle ödenmeyen borçlarda, bu borçlar ister karz ister satım akdi kaynaklı olsun, borçlunun tazminat ödemesine hükmetmek daha uygundur.⁵ Literatürde hâkim olan görüş ise enflasyon farkına göre borcun yeniden değerlendirilmesinin câiz olduğu yönündedir.⁶ Hatta ancak bu şekilde adaletin sağlanacağını ve enflasyon farkının borçlara

³ “Fels”, ilk dönemlerden itibaren kullanılan, genellikle bakırdan imal edilen ve Osmanlı döneminde daha çok “mangır” adıyla anılan madenî paralara verilen addır. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 11/342.

⁴ Abdulaziz Beki, “Faizli İşlemin Enflasyon Altındaki Faizinin Caiz Olduğu Görüşüne Reddiye”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 131; Muhammet Varelci, “İslâm Hukuku Akit Teorisi Bağlamında Enflasyon Farkının Ödenmesine Dair Görüşler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (Haziran 2023), 235.

⁵ Hamdi Döndüren, “İslâm'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri”, *Para, Faiz ve İslâm Tartışmalı İlmî Toplantı* (1984) (İstanbul: y.y., 2015), 271, 272. Döndüren'e göre enflasyon dönemlerinde uzun vadeli borçlanmak yerine kâr ortaklığı esasına göre hareket edilmelidir.

⁶ Abdulaziz Bayındır, “Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler ve İslâm Hukuku'na Göre Çözüm Yolları”, *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), 45; Osman Eskiçioğlu, “İslâm Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 117; Haluk Songur, *İslam Hukukunda Enflasyonlu Ortamda Ödeme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 92; Ömer Faruk Habergetiren, “İslam Hukukunda Paranın Değer Kaybının Ödenmesini Gerektiren Esaslar”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 29; Mustafa Yılmaz, “Ebû Yûsuf'un Felslerin Değer Değişimine İlişkin Görüşünün Günümüz Kâğıt Paralarına Uyarlanması İmkânı: Nitel Bir Analiz”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (Aralık 2023), 138.

eklenmesinin bir zorunluluk olduğunu belirten araştırmacılar da mevcuttur.⁷ Bunun yanı sıra her iki görüşe belli ölçüde hak veren değerlendirmeler de bulunmaktadır.⁸

Öte yandan İslâm İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) alt kuruluşu olan Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî ed-Düvelî (Uluslararası Fıkıh Akademisi) konuyla ilgili farklı zamanlarda birkaç karar almıştır. 1988 yılında alınan 42 (4/5) sayılı kararla itibari para olan banknotların zekât ve faiz konularında altın ve gümüşle aynı hükümde olduğu belirtilmiştir.⁹ Bu nedenle paradaki değer kaybına itibar edilmeksizin tüm para birimlerinde borçlar kıymet esaslı değil, misli misline ödenmelidir.¹⁰ 2000 yılında alınan 115 (9/12) sayılı kararla 42 sayılı karar pekiştirilmiş, enflasyon beklentisi durumunda tarafların zarara uğramaması için değer kaybetmesi beklenen para birimi ile borçlanmak yerine doğrudan altın veya gümüş, misli bir mal ya da daha istikrarlı bir döviz birimi ile borçlanmak gibi tedbirler önerilmiştir. Ancak borcun, akid anında başka bir döviz, altın veya gümüşe, belirli bir malın fiyatına ya da herhangi bir fiyat endeksine bağlanmasının câiz olmadığı özellikle vurgulanmıştır.¹¹ Akademi son olarak 2019 yılında 231 (2/24) sayılı kararla enflasyonun hiç bulunmadığı ya da az olduğu dönemlerde borçların misliyle ödenmesi gerektiğini bir kez daha ifade etmiştir. Fakat aynı kararla yüksek enflasyon dönemlerinde alacaklı ile borçlunun karşılıklı rıza, yargı ya da hakem yolu ile kıymete göre borcu yeniden değerlemeleri veya sulh yaparak zararı eşit olarak üstlenmeleri câiz görülmüştür. Önceki kararlarda olduğu gibi borcun zimmete girdiği günde yapılacak böyle bir anlaşmaya yine cevâz verilmemiştir.¹²

⁷ Servet Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), 284; Ali Bakka, "İslâm Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1995), 70.

⁸ Nihat Dalgın, "Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (Ekim 2010), 101.

⁹ Nitekim kağıt paraların altın ve gümüşle aynı hükümde olduğuna dair akademinin 1986 tarih ve 21 (9/3) sayılı bir kararı daha bulunmaktadır. Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî (IIFA), "Karâr bi-şe'ni ahkâmî'n-nukûdi'l-varakiyye ve teğayyüri kıymeti'l-umle" (Erişim 01 Şubat 2025).

¹⁰ Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî (IIFA), "Karâr bi-şe'ni teğayyüri kıymeti'l-umle" (Erişim 01 Şubat 2025).

¹¹ Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî (IIFA), "Karâr bi-şe'ni mevdu'î't-tedahhum ve teğayyüri kıymeti'l-umle" (Erişim 01 Şubat 2025).

¹² Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî (IIFA), "Karâr bi-şe'ni't-tedahhum ve teğayyüri kıymeti'l-umle" (Erişim 01 Şubat 2025). Akademi kararlarının aksine Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) danışma kurulu, 2019 yılında aldığı 15 no.lu kararla enflasyon farkına göre ödeme yapılmasını akid zamanında şart koşturmayı karz açısından meşru görmektedir. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), "Enflasyona Endeksli Katılım Hesabı Açılması" (Erişim 01 Şubat 2025). Bu karardan hareketle enflasyona endeksli para biriminin kullanıldığı yeni sistem önerisinde bulunan bir araştırma da vardır. Temel Hazıroğlu, "İktisadi Dayanışma İçin Yeni Bir Sistem Olarak Enflasyona Endeksli TL ve Karz-ı Hasen Fonu", *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* 7/2 (Aralık 2021), 271.

Borçlara enflasyon farkının eklenmesi, ilgili çalışmalarda iddia edildiği kadar makul ve sorunsuz değildir. Bu farkın meşruluğunda genellikle İmam Ebû Yûsuf'un (v. 182/798), değeri azalan ya da artan fels borçlarında ödemenin dirhem karşılığı üzerinden yapılması hakkındaki görüşüne atıf yapılmaktadır. Aşağıda izah edileceği üzere bu görüşe dayanmak çok isabetli görünmemektedir.¹³ Bunun dışında enflasyon farkına itibar etmek sonuç olarak kağıt paraları mislî değil, kıyemî mal saymak anlamına gelmektedir. Ayrıca, enflasyonun kesin biçimde tespit edilmesi dahi başlı başına önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bununla birlikte, enflasyon meydana gelmeden önce zimmete giren bir borcun, değer kaybetmiş para birimiyle ifa edilmesi hâlinde, alacaklının zahiren zarara uğrayacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda; enflasyon farkının tahsil edilmesine alternatif oluşturabilecek çözüm önerilerine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Dolayısıyla çalışmamızda öncelikle enflasyon farkının meşruluğu önünde var olan mahzurlardan bahsedilecek, sonra bir çözüm önerisinde bulunulacaktır.

Bununla birlikte borcun, özü itibarıyla bir teberru olan karz akdine dayanması hâlinde alacaklının görünüşte bir zarara uğramış olsa da uhrevî ecri dikkate alarak bu zararın telafisini talep etmemesi de önemli bir yaklaşım olacaktır. Bu durumda herhangi bir fazlalık ya da zararın giderilmesi söz konusu olmadığından, çalışmamızda bu konuya ayrıca yer verilmemiştir.

1. Enflasyon Farkına İtibar Edilmesinin Sakıncaları

1.1. İmam Ebû Yûsuf'tan Gelen Görüşün Dayanak Olmaması

Zimmetteki felslerin piyasadan çekilmesi veya bulunamaması ya da değer kaybetmesi ve kazanması durumlarında ödemenin nasıl yapılacağı, klasik dönemden itibaren fakihlerin üzerinde durduğu meseleler arasında yer almaktadır.¹⁴ Nitekim felslerin değerinin düşmesi ya da yükselmesi yapılan akdi geçersiz kılmadığı gibi borçluya muhayyerlik hakkı da vermez. İmâm-ı Âzam'a (v. 150/767) ve İmam Ebû Yûsuf'un ilk görüşüne göre borçlu akid zamanındaki değeri ödemekle yükümlüdür. Ancak İmam Ebû

¹³ İmam Ebû Yûsuf'un görüşünü borcun sebebi ve konusu bakımından inceleyen, bu görüşün günümüz enflasyonist ortamlarındaki borçlara uyarlanmasını mümkün görmeyen bir çalışma için bk. Ahmet Muhammet Peşe, "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Enflasyonun Borca Etkisi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 329-345.

¹⁴ Bu konuya odaklanan müstakil risaleler bulunmaktadır. Bk. Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh el-Ömerî el-Gazzî et-Timurtâşî, *Bezlü'l-mechûd fî tahrîri es'ileti teğayyûri'n-nukûd*, thk. Husâmüddîn b. Mûsâ Afâne (Kudüs: y.y., 2001); Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dîmâşkî İbn Âbidîn, "Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâilî'n-nukûd", *Mecmûatü Rasâilî İbn Âbidîn* (Dersâadet: y.y., 1325), 2/57-67. Günümüzde yapılan bir çalışma için bk. Ömer Faruk Habergetiren, "İslam Hukukunda Fülûs'un Değerinde Değişimi İfade Eden Dört Kavram: Rahs, Galâ, Kesâd, Inkita", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 106-120.

Yûsuf'un ikinci görüşüne göre borçlu akid ya da kabz anındaki dirhem değeri üzerinden ödeme yapılmalıdır.¹⁵ İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşü mezhep içerisinde fetvâya esas kabul edilmiştir.¹⁶

Güncel akademik çalışmalarda imamın bu görüşünün enflasyon farkının meşru-iyetine dayanak teşkil ettiği ileri sürülmekte, bazı çalışmalarda ise mezhep içi görüş ayrılıklarına değinilmeksizin “Hanefî mezhebinde enflasyon farkı câizdir.” şeklinde mutlak ifadeler kullanılmaktadır. Hâlbuki her fiyat artışının enflasyon olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı nazarıdikkate alınır, söz konusu görüşün doğrudan enflasyon farkı ile ilişkilendirilmesi isabetli olmayabilir.¹⁷ Ayrıca klasik literatürde tam karşılığı bulunmayan bu meseleye selef fakihlerin görüşlerinden hareketle cevap aramak, aslında onların usûl ve kaidelerinden yola çıkarak fer'î hüküm tahrir etme çabasıdır.¹⁸ Dolayısıyla imamın ilgili görüşü yeterince tahkik ve tetkik edilmeden yapılan çıkarımlar hata riski taşımaktadır.

Nitekim geçtiğimiz yüzyıla kadar altın, gümüş ve bakır gibi farklı madenlerden basılan paralar tedavülde bulunmaktaydı. Bunlar sadece sahip oldukları maddi değerler bakımından değil, basılma şekli, tedavül alanı ve taşıdıkları işlevler açısından birbirinden farklılaşmıştır. Altın paralar, değerli ve dayanıklı yapıları nedeniyle özellikle devlet hazinelerinde biriktirilmiş, uluslararası ticaret ve büyük ölçekli işlemlerde tercih edilmiştir. Daha yaygın kullanım alanına sahip olan gümüş paralar, halkın günlük alışverişlerinde temel ödeme aracı olarak işlem görmüştür. Felsler gibi bakır paralar ise gerçek

¹⁵ Timurtâş, *Bezlü'l-mechûd*, 83-84; İbn Âbidîn, “Tenbîhu'r-rukûd”, 2/60.

¹⁶ Tâhir b. Ahmed İftihâruddîn el-Buhârî, *Hulâsatü'l-fetâvâ* (Karaçi: Mektebe-i Raşidiyye, ts.), 3/94; Hâfi-züddîn Muhammed b. Muhammed el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye (el-Fetâvâ'l-Hindiyye'nin Hâmişinde 4-6. Ciltler)* (Bulak: y.y., 1310), 4/510; Timurtâş, *Bezlü'l-mechûd*, 88-89; İbn Âbidîn, “Tenbîhu'r-rukûd”, 2/61. Peşe'nin tespitiye göre iki görüş arasında ilk kez *Hulâsatü'l-fetâvâ* adlı eserde tercih yapılmıştır. Peşe, “Hanefî Hukuk Düşüncesinde Enflasyonun Borca Etkisi”, 333.

¹⁷ Nitekim enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki belirli süre devam eden artıştır. Vergi oranının yükseltilmesi vb. sebeplerle bir veya birkaç defaya mahsus fiyat artışına enflasyon denilmez. Yüksel Birinci, “Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 47/1 (1989), 19.

¹⁸ Hanefî fakihlerin sınıflandırılmasına yönelik çalışmasıyla fıkıh literatürüne önemli bir katkı sunan Kemalpaşazâde (v. 940/1534), tahririne ne olduğunu tam olarak tanımlamasa da mezhepte “ashâbu't-tahrîc” olanları, bütünüyle ictihâdda bulunmayan, usûlü ve kaynakları çok iyi bildikleri için mezhebin selef imamlarından gelen görüşleri detaylandırabilen kişiler olarak betimlemiştir. Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân Kemalpaşazâde, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. Salâh Muhammed Ebu'l-Hâc (Amman: y.y., 2020), 65. Buna göre selefın temellendirdiği kurallardan fer'î hüküm çıkarmak, mesela İmam Ebû Yûsuf'un sağ olması durumunda vereceği cevabı tespit etmek anlamına gelmektedir. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Şerhu Ukûdi resmî'l-müftî*, thk. Şenol Saylan (İstanbul: TDV Yayınları, 2021), 112.

değeri ile devletin ona yüklediği itibari değer arasında büyük farklar bulunan,¹⁹ daha çok küçük meblağlı işlemlerde kullanılan ve yerel düzeyde tedavüle sokulan para türleridir.²⁰ Altın ve gümüşün aksine tedavülü sadece basıldığı bölge ile sınırlı olduğu ve basımında mahallî makamların da yetkisi bulunduğu için farklı ağırlık ve ebatlarda birçok bakır para basılmıştır. Ayrıca piyasaya yeni paraların sürülmesi hâlinde eskileri geçersiz sayılmış ve tedavülden kaldırılmıştır.²¹

Hanefîlere göre altın ile gümüş hem mutlak ve asli hem de örfi para, bakır para ise sadece örfi paradır. Altın ve gümüşteki para özelliği, sadece basılmış sikke olanlar için geçerli değildir. Üzerinde işçilik bulunan mesela altın bileziklerin satımı, bunlar her ne kadar açık biçimde para olarak algılanmasa da, sarf akdi hükümlerine tabidir.²² Buna karşılık bakır ve sair paralar aslen emtia oldukları hâlde itibar edildikleri sürece para muamelesi görmüş; rayıç olduklarında mislî, bir şekilde tedavülden kalktıklarında kıyemî kabul edilmiştir. Bakır paralar mutlak şekilde değerli bir sikke olarak değil, ancak kesirleri tamamlamak için ufaklık para şeklinde telakki edilmiştir. Bunlar, değeri düşük olan eşya alım satımında kullanma zorunluluğu nedeniyle basılmıştır.²³

¹⁹ Dönemsel olarak devletin bakır paraların değerine dair fermanlar yayınladığı, rağbet görülmesi hâlinde değerini yükselttiği bilinmektedir. İbn Âbidîn, “Tenbîhu’r-rukûd”, 2/66.

²⁰ Sultan Abdülaziz (salt. 1861-1876) döneminin bakır sikkelerinde görülen “Dersaâdet’e mahsûs sikke-i nühâsiyyedir.” ifadesi bunun güzel bir örneğidir. Oğuz Tekin, “Mangır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/568.

²¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 72-76. Buradaki anlatımdan geçmiş dönemlerde para sisteminin basit ve düzenli bir yapıda olduğu düşünülmemelidir. Sadece bakır para değil, gümüş para da içeriği ve değerinin dönemsel olarak farklılaşmasıyla birlikte çok defa basılmıştır. Özellikle Osmanlı’da tahta çıkan her padişah kendi adına gümüş sikke bastırmıştır. Amerika kıtasının keşfinden itibaren çoğalan madenlerden çıkarılan altın ve gümüş, para basımında kullanılmış; basılan paralar dünyanın her yanına yayılmıştır. Yerli ve yabancı değişik ad ve değerlerde birçok paranın kullanılması, bunlar arasındaki değer farklarını bilen ve bu paraları alıp satmayı meslek hâline getiren sarraf grubunu ortaya çıkarmıştır. Para sistemindeki bu karmaşık yapıyı düzenleyebilmek için tanzimat sonrasında devlet birtakım girişimlerde bulunmuştur. Ali Akyıldız, “Para”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/165. Bununla birlikte altın ve gümüş paraların asli para özelliğini yitirmediği akılda tutulmalıdır.

²² Hanefîlere göre altın ve gümüş para olmak üzere yaratılmış madenlerdir ve ebediyen paradır. Bu nedenle emtia alımlarında da sarf akidlerinde de daima semendir. Altın ve gümüş, alışverişin mahalli olmadığı için akidde belirlense de belirli hâlde gelmez (tayin ile teayyün etmez) ve telef olması durumunda akid münfesih olmaz. Ebu’l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Heravî Aliyyü’l-Kârî, *Fethu bâbi’l-inâye bi-şerhi’n-Nukâye* (Beyrut: Dâru’l-Erkam, 1997), 2/386; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 15/519; Ali Haydar Efendi, *Düreru’l-hukkâm şerhu Mecelleti’l-ahkâm* (İstanbul: y.y., 1330), 1/241. Güncel literatürden konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Yusuf Erdem Gezgîn, “Fıkîhî Açından Altının Para veya Metâ’ Olma Niteliği”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Temmuz 2020), 156-179.

²³ Ali Haydar Efendi, *Düraru’l-hukkâm*, 1/230.

Yukarıdaki izahlar fels gibi bakır paraların kendi değerlerinin bulunmadığını, temel ödeme aracı olan gümüş paralara yani dirheme göre değer taşıdıklarını gösterir. Dolayısıyla felslerin değeri düşer veya yükselirse ya da tedavülde kaldırılırsa bu süreçten önce zimmete giren fels borçlarının ödenmesi hususunda anlaşmazlık ortaya çıkarsa ödemenin dirhem karşılığı üzerinden yapılması gerektiği anlaşılır. Günümüz para sistemindeki kağıt paralar ise felslerden farklı olarak asli para hüviyetini kazanmıştır. Felslerin rayiç olduğu yıllarda aynı zamanda altın ve gümüş de tedavülde bulunmakta olduğu için felslerin değeri için dikkate alınacak asli bir para piyasada bulunmaktaydı. Ancak günümüzde kağıt paralara değer verecek başka bir asli para bulunmamaktadır. Bu sebeple İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün doğrudan günümüz paralarına uyarlanması kanaatimizce isabetli değildir.

1.2. Kâğıt Paraların Kıyemî Değil Misli Olması

Bir akdin ribâ kapsamında değerlendirilebilmesi için mübadeleye konu olan malın ribevî nitelikte olması gerekir. Fakihler, ribevî malların tespitinde şu meşhur hadisi esas almışlardır: *“Altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, arpayı arpayla, hurmayı hurmayla, tuzu tuzla, misli misline, dengi dengine ve elden ele satınız. Bu sınıflar muhtelif oldukları zaman elden ele olmak şartıyla istediğiniz surette satınız.”*²⁴ Bu hadis, ribâ hükümlerinin uygulanacağı malların belirlenmesine temel teşkil etmektedir. Ancak ribevîliğin illetine dair mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

Hanefî mezhebine göre ribevîlik illeti, cins birliği ile keyl (ölçü) veya vezin (tartı) olmak üzere kadr birliğidir.²⁵ Öte yandan onlar malları, misli ve kıyemî olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. Bu tasnif, malın piyasada benzerinin bulunup bulunmaması ya da benzerleri arasında değer farkı olup olmaması kriterine dayanmaktadır. Misli mallar, benzerleri arasında değer farkı bulunmayan ve ölçü, tartı veya adet ile belirlenebilen mallardır. Ölçekle satılan keylî mallar, tartıyla satılan veznî mallar ve adetle satılan adedî mallar misli mal sınıfında yer alır. Altın ve gümüş, her ne kadar kendilerine özgü niteliklere sahip olsalar da tartıyla satılmaları sebebiyle veznî ve dolayısıyla misli mal statüsündedirler. Hanefî mezhebinde bu ikisi için “para olma” vasfı müstakil bir illet olarak zikredilmemiştir. Bununla birlikte İmam Muhammed'in (v. 189/805)

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Bulak: y.y., 1311), “Buyû'”, 54, 78, 81; Müslim, “Müsâkât”, 75, 82, 83, 84.

²⁵ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd - Alî Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/55; Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'li'l-l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005), 2/30; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 15/519.

peşin olsa bile bir felsin iki fels ile mübadelesini câiz görmemesi, para olma vasfının dikkate alınabileceğine işaret etmektedir.²⁶

Ölçek ve tartıya tabi olmayan kağıt paralar ise üzerlerinde yazılı rakamlar esas alınarak adedî kabul edilse de yahut sadece para olma vasfı göz önünde bulundurulsa da mislî mal hükmündedir. Bu nedenle kağıt para borçlarının misli misline ödenmesi esastır.²⁷ Enflasyon farkına itibar ederek borçların ödenmesinde misliyet kuralının ihmal edilmesi, mislî olan kağıt paraların kıyemî kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Kıyemî mallar ise benzerleri arasında denklik (mümâselet) kurulması mümkün olmadığından ribevî değildir. Kanaatimizce enflasyon sebebiyle alacaklının uğradığı zararı telafi etmek isterken çok daha büyük bir problemin ortaya çıkmasına yol açılmaktadır.

1.3. Fiyat Endekslerinin Enflasyonu Tam Olarak Tespit Edememesi

Daha önce ifade edildiği üzere günümüzde kullanılan kağıt paralar asli para niteliğini haiz olduğundan borçların ifasında tedavüldeki paranın esas alınması, başka bir değer (altın, döviz, mal ve hizmet gibi) doğrudan dikkate alınmaması gerekir. Ancak enflasyon bulunan ortamlarda paranın alım gücü sürekli azaldığı ve paranın reel değeri düştüğü için şöyle bir soru akla gelir: Enflasyon nedeniyle değeri düşen para birimiyle yapılan borçlarda sadece paranın nominal değeri mi esas alınmalıdır? Yani paranın enflasyona göre ayarlanmış yeni değeri, başka bir şeyin değeri gibi mi algılanmalıdır? Bu soruya doğru cevap verebilmek için enflasyonun ne olduğu ve nasıl hesaplandığı bilinmelidir.

Ülkemizde enflasyon düzeyini ortaya koymak için TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) sorumluluğunda TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) hesaplaması yapılmakta ve aylık olarak kamuoyuna sunulmaktadır.²⁸ Tüketiciler tarafından satın alınan mal ve hizmetlerdeki fiyat hareketlerinin izlenmesi amacıyla bu endeks geniş bir kapsamda

²⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/64. Hanefî mezhebine göre ribânın illeti hakkında farklı bir değerlendirme için bk. Ahmet Muhammet Peşe, "Klasik Hanefî Faiz Teorisinin Günümüzde Geçerliliği Sorunu: Kağıt Paraların ve Sanayi Ürünlerinin Kendi Cinsleriyle Mübadelesinde Fazlalık Faizi", *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (Aralık 2019), 475-494.

²⁷ İlim ve irfanda yüksek bir vukûfiyete sahip, Türkçe ve Arapça dillerinde pek çok kıymetli eser kaleme almış, birçok talebe yetiştirmiş olan velinimetim merhûm üstadım, âlim ve mürşid İsmail Çetin Hocafendi, *Ölçüler* adlı eserinde kâğıt paraların mahiyetine ve ribevî olduklarına dair son derece dikkat çekici ve derinlikli değerlendirmelerde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bk. İsmail Çetin, *Ölçüler* (Isparta: Dilara Yayıncılık, 2006), 261-270. Bu vesileyle merhûm üstadımı rahmet ve minnetle yâd ederim; ruhu şâd, makamı âlî olsun.

²⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Tüketici Fiyat Endeksi Metodoloji Dokümanı* (Ankara: TÜİK, 2025), 4.

oluşturulmuştur. Kurum 2025 yılında 81 il ve 233 ilçe kapsamında her ay yaklaşık altı yüz bin fiyat derlemesini planlamaktadır.²⁹

TÜFE hesaplamasında piyasada mevcut olan tüm mal ve hizmet fiyatlarının derlenmesi mümkün olmadığı için kurum tarafından bir tüketim sepeti belirlenmiştir. Sepetin kapsamına toplumun tüketim kalıplarını gerçeğe en yakın şekilde yansıtacağı düşünülen mal ve hizmetler dâhil edilmiştir. Sepette ekmek ve süt gibi temel gıda maddeleri, elektrik ve doğalgaz harcamaları gibi düzenli ödemeler ile hanelerin tüketim harcamalarında önemli yer tutan mal ve hizmetler bulunmaktadır. Bununla birlikte sepetin içinde yer alan her bir ürün veya ürün grubuna belirli ağırlıklar verilmiştir. Belirlenen ağırlıkla söz konusu ürün veya hizmetin genel harcamalardaki payının yansıtılması beklenmektedir. Ayrıca kurum her yıl Aralık ayında güncelleme yaparak ağırlığı artan ürünleri sepete ilave etmekte, ağırlığı azalanları ise sepetten çıkarmaktadır.³⁰

Buna göre enflasyon oranı, belirli bir dönemde piyasadaki fiyatların nasıl bir seyir izlediğine dair fikir veren önemli bir istatistiksel veridir. Ancak bu oranın, paradaki değer kaybını tam ve net biçimde ortaya koyduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, akid başında şart koşulmadan ve alacaklının talebi olmaksızın borçlu tarafından borca enflasyon farkının ilave edilmesi câiz görülebilir. Bununla birlikte, taraflar arasında bir anlaşmazlık söz konusu olduğunda, enflasyon farkı kadar borcun artırılması yönünde bir hüküm vermek mümkün değildir. Zira fıkıhta bir hakkın sabit olabilmesi için kesin ve şüpheden uzak deliller aranır.³¹ Enflasyon ise bu nitelikteki deliller arasında değerlendirilemez. Öte yandan enflasyon geçmişe dönük, en azından son bir ay önce oluşan fiyat değişimleri hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla hüküm verilmesi gerektiğinde ya henüz oluşmamış bir orana dayanmak ya da hüküm verebilmek için ay sonlarını beklemek gerekebilir. Hâlbuki hüküm vermede gecikme, usûle uygun değildir.

2. Alternatif İfa Yöntemi Olarak Sulh

İbn Âbidîn (v. 1252/1836), farklı alım gücüne sahip çeşitli para birimlerinin kullanıldığı ve bu paraların değerlerinin belirli aralıklarla düşürüldüğü bir dönemde para meselelerini müstakil bir eserde ele almıştır. Eserde incelenen konulardan biri, semenin türü belirtilmeden akdedilen satış sözleşmelerinde borcun hangi para birimi üzerinden ödenmesi gerektiğidir. Bu çerçevede meseleyi dönemin önde gelen ilmî otoritelerinden

²⁹ TÜİK, *Tüketici Fiyat Endeksi Metodoloji Dokümanı*, 5.

³⁰ TÜİK, *Tüketici Fiyat Endeksi Metodoloji Dokümanı*, 6-8.

³¹ Nitekim istishâb prensibinde bu ilke dikkate alınmıştır. Mesela kaybolan kişi, daha önce sağ olduğu kesin olarak bilindiğinden aksine delil bulunmadıkça sağ kabul edilir. Bu hususta Mecelle'nin 4 ilâ 11. maddelerinde zikredilen külli kaideler incelenebilir. Mes'ûd Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, 13-15.

biri olan hocasıyla müzakere ettiğini, hocasının ise farklı değerdeki para birimleri arasından orta değerde olanın esas alınarak tarafların bu para birimi üzerinden sulh yapmaları doğrultusunda fetva verdiğini aktarmaktadır. Kendisinin de aynı kanaate sahip olduğu bu görüşle zararın yalnızca tek tarafa yüklenmesi önlenmiş, taraflar arasında paylaşılması sağlanmış olmaktadır.³² İbn Âbidîn'in öğrencisi Meydânî (v. 1298/1881) ise yapılacak bu sulhü emreden bağlayıcı bir hükümden bahsetmektedir.³³

Daha önce belirtildiği üzere enflasyon farkının meşruiyeti hakkında birçok karar almış olan Fıkıh Akademisi de yüksek enflasyon dönemlerinde borçların ödenmesine ilişkin önerilerinde tarafların sulh yolunu tercih etmelerinden söz etmektedir.³⁴ Hem İbn Âbidîn'in görüşünde hem de akademinin önerisinde sulh, zararın tek tarafa yüklenmemesi, paylaşılması esasına dayanmaktadır. Çalışmamızda da enflasyonist ortamlarda borcun ödenmesine ilişkin olarak taraflar arasında anlaşmazlık söz konusuysa öncelikle sulh yoluna gidilmesi tavsiye edilmektedir. Bu sulh, zararın paylaşılması suretiyle de borcun cinsinin değiştirilmesi suretiyle de gerçekleştirilebilir. Ancak bu noktada sulhün mahiyetinin ve şartlarının doğru şekilde bilinmesi önem arz etmektedir.

2.1. Sulhün Tanımı ve Mahiyeti

“Sulh” ve “musâlaha” sözlükte onarmak, düzeltmek ve barışmak gibi anlamlara gelmektedir.³⁵ Istilâhta ise dava sürecinde bulunan tarafların, aralarındaki anlaşmazlığı kendi rızalarıyla ortadan kaldırmak amacıyla yaptıkları akdi ifade eder.³⁶

Fıkıhta toplumdaki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik duyulan ihtiyaç nede niyle meşru kabul edilmiş ve mendûb bir fiil olarak değerlendirilmiştir.³⁷ Nitekim “Sulh daha hayırlıdır.”³⁸ mealindeki ayet ile “Helali haram, haramı helal kılmadıkça Müslümanların arasındaki sulh caizdir.”³⁹ mealindeki hadis, bunun delilidir. Ayrıca tayin ettiği kadılara

³² İbn Âbidîn, “Tenbîhu'r-rukûd”, 2/66.

³³ Abdülğani b. Tâlib el-Ğuneymî ed-Dımaşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 1/197.

³⁴ IIFA, “Karâr bi-şey'ni't-tedahhum ve teğayyüri kıymeti'l-umle”.

³⁵ Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Komisyon (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), “slh”, 229.

³⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 18/150.

³⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/467; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/5.

³⁸ en-Nisâ' 4/128.

³⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî İmam Ahmed, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 14/389; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Akdiye”, 12; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: y.y., 1977), “Ahkâm”, 17.

gönderdiği mektuplarla yargılama usûlünün temelini atan Hz. Ömer, kadıların hüküm vermeye geçmeden önce tarafları sulhe teşvik etmeleri gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰

Bir akid olması hasebiyle sulhün îcâb ve kabul olmak üzere iki temel rüknü vardır. Şayet sulh, para gibi tayin ile teayyün etmeyen mallar üzerine yapılacaksa, bu işlem esasen bir iskât anlamı taşıdığı için kabul şartı aranmadan tek taraflı irade beyanıyla akdedilebilir. Genel olarak sulh akdi îcâb ve kabulün gerçekleşmesiyle tamamlanmış olur.⁴¹ Bazen teâtî ile de kurulabilir. Ancak ileride izah edileceği üzere sahih ve tam olarak kurulan bir sulh akdi ile davalı davadan beraat eder. Ayrıca bu akid lâzım olduğundan tek taraflı fesh edilmesi mümkün değildir.⁴²

Sulh akdinin îcâb ve kabulden başka üç unsuru daha vardır. Bu akid, davacı ve davalının bizzat kendileri tarafından yapılabildiği gibi vekilleri ya da velileri aracılığıyla da yapılabilir. Akdi yapan tarafların her ikisine “musâlih” denilir. Dava konusu olan ve davacının talep ettiği şeye “musâlehun anı”, üzerinde anlaşılan sulh bedeline ise “musâlehun aleyh” denilir.⁴³

Davalının, davacının iddiasını kabul veya inkâr etmesi ya da sessiz kalması durumlarına göre sulh akdi farklı türlerde gerçekleştirilebilir. Hanefî mezhebine göre her üç durumda da yapılan sulh akdi sahih ve meşrudur.⁴⁴ Ancak yapılacak sulh akdinin mahiyeti, türlerine göre değişkenlik arz etmektedir. İddianın kabulü üzerine yapılan sulh, her iki taraf açısından muâvezât (ivazlı akid) hükümlerine tabi olurken; inkâr veya sükût durumunda yapılan sulhler yalnızca davacı açısından muâvezât hükümleri kapsamında değerlendirilir. Davalıya göre ise mahkemede yemin etmeye bedel bir tasarruf olarak kabul edilir.⁴⁵

⁴⁰ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm el-Himyerî Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A‘zamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1983), 8/303; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr* (Beyrut: Dâru’t-Tâc, 1989), 4/534; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 6/109.

⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 7/468; Zeynüddîn b. İbrâhîm el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik* (Kahire: y.y., 1333), 7/255; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 18/150.

⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsı* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980), 8/7, 18.

⁴³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/5.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 7/466; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/5. İddianın kabulü üzerine yapılan sulh akdinin meşruluğunda fakihler arasında ihtilaf yokken diğer türlerin meşruluğu tartışmalıdır. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/6; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzi’l-Minhâc* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2010), 2/234.

⁴⁵ Aliyyü’l-Kârî, *Fethu bâbi’l-inâye*, 3/187. Bilindiği üzere her davada öncelikle davacının iddiasını ispat etmesi gerekmektedir. Davacı iddiasını ispat edemezse davalı yemin ederek davadan beraat eder. Ancak

Borçlu ile alacaklının zimmetteki borcun yerine başka bir şeyin verilmesi üzerine yapacakları akid de sulhün kapsamına dâhildir. Günümüz hukuk dilinde bu işleme “ifa yerine edim/eda” denilmektedir.⁴⁶

2.2. Sulhün Şartları

Sulh akdini yapan tarafların âkil olması şartken bâliğ olması şart değildir. Buna göre bütün tasarruflarda olduğu gibi mümeyyiz olmayan çocuk ile delinin sulhü geçersizdir. Ancak temyiz yaşına gelmiş âkil çocuğun sulhü, ticari faaliyete izinli olması hâlinde ve yapılan tasarrufun lehine olması, açık bir zarar içermemesi durumunda geçerlidir.⁴⁷

Sulh akidlerinde hem dava konusu hem de sulh bedeli, ayn veya deyn⁴⁸ niteliğinde bir mal olabileceği gibi menfaat de olabilir. Ancak her ikisinin de mal olduğu sulh akidlerinde alışveriş (bey^c akdi) hükümleri uygulanır. Nitekim alışveriş, mütekavvim bir malın başka bir mütekavvim malla mübadelesidir.⁴⁹ Bu sebeple içki, domuz, leş ve kan gibi fıkhen mütekavvim mal sayılmayan şeyler sulh bedeli olamaz.⁵⁰

Dava konusunun ayn olduğu sulh akidlerinde sulh bedeli ayn da deyn de olabilir. Sulh bedelinin deyn olabilmesi için vasfının ve miktarının biliniyor olması şarttır. Zira

bazı durumlarda kendisinden yemin beklendiği hâlde davalı yemin etmeye yanaşmazsa, “yeminden nükûl” adı verilen bu durum davacı lehine bir delil olarak kabul edilir. Ebu'l-Kâsım Alî b. Muhammed es-Simnânî, *Ravzatü'l-kudât ve tarîku'n-necât*, thk. Salâhuddîn en-Nâhî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1/196; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/139; Ebu'l-Hasen Alâuddîn Alî b. Halîl et-Trablusî, *Muînü'l-hukkâm* (Kahire: y.y., 1310), 78. Dolayısıyla inkâr veya sükût durumlarında yapılan sulh, davalının yemin etmesi yerine geçen bir tasarruf olmaktadır.

⁴⁶ Borçlunun yerine getirmekle yükümlü olduğu davranışa “edim”, aralarındaki anlaşmaya dayalı olarak borçlunun alacaklıya asıl edim yerine başka bir şey vermesine ve neticede asıl edimi yerine getirmiş gibi borçtan kurtulmasına “ifa yerine edim (datio in solutum)” denilmektedir. Haluk Nami Nomer, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011), 189.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/468; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 18/151.

⁴⁸ Mecelle'nin 158. ve 159. maddelerinde deyn zimmette sabit olan mal, ayn ise muayyen ve müşahhas olan mal şeklinde tanımlanmıştır. Ayn, mevcut durumda fiziken var olan ve birden fazla kişi arasında şayi hisseli olmayan, başkasının hakkı ile karışmamış olan mallardır. Ayn ve deyn birbirinin mukabili iki kavram olarak değerlendirildiği için şayi hisseli mallar henüz ifraz edilmediğinde fiziken var olmasına rağmen ayn değil, deyn kapsamına girmektedir. Ayrıca ayn, akidlerde tayin edilmek suretiyle belirli hâle gelen malları, deyn ise belirli hâle gelmeyen, yani zimmette sabit olup henüz somutlaşmamış malları ifade eder. Buna göre hazırda bulunan her türlü emtia, mislî ve kıyemî mal ayn iken; hazırda bulunsun bulunmasın paralar ve borç olarak zimmete giren mislî mallar deyndir. Ali Haydar Efendi, *Düraru'l-hukkâm*, 1/244, 245.

⁴⁹ Mecelle'nin 105. maddesinde bu husus şöyle ifade edilmektedir: “Bey^c malı malla değiştirmektir ki, mün^cakid yâhud gayr-i mün^cakid olur.” Mes^{ûd} Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, 40.

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/472.

bu akidde dava konusu, satılık mal; sulh bedeli, semen mesabesindedir. Alışverişlerde semen olabilen her şey bu sulh akdinde bedel olabilir. Dolayısıyla zimmette sabit olabil- diği için tüm mislî mallar sulh bedeli olabilirken; kıyemî mallar, mesela canlı hayvan sulh bedeli olamaz. Ayrıca bu akidde ayıp, görme ve şart muhayyerliği geçerli olur. Ayn olan dava konusu ya da sulh bedelinin gayri menkul olması hâlinde şuf'a hakkı doğar. Öte yandan bu şekilde kurulan bir sulh akdi deynin deyn ile mübadelesi değil,⁵¹ ya aynın ayn ile ya da aynın deyn ile mübadelesi kapsamına dâhil olur. Bunun sonucunda sulh bedelinin mecliste kabz edilmesi şart koşulmaz.⁵²

Dava konusunun deyn olması durumunda da sulh bedelinin ayn veya deyn ol- ması mümkündür. Şayet dava konusu para ise, bu durumda sulh bedeli ile dava konu- sunun aynı cinsten olup olmaması fıkhi hükmü etkilemektedir. Buna göre dava konusu para, sulh bedeli farklı cinsten bir ayn ise, bu işlem câiz kabul edilir. Zira bu durumda deynin ayn ile mübadelesi söz konusu olur. Bu tür işlemlerde sulh bedelinin akid mec- lisinde kabz edilmesi şartı aranmaz.

Buna karşılık sulh bedelinin para dışında başka bir deyn olması hâlinde yapılan işlem mevcut olmayan bir malın satımı olarak değerlendirilir ve câiz görülmez.⁵³ Çünkü bu durumda dava konusu, semen; sulh bedeli, satılık mal mesabesindedir. Akid anında hazır bulunsalar bile paralar her hâlükârda deyn kabul edildiğinden deynin deyn ile mübadelesi ve mevcut olmayan malın satışı yapılmış olur ki, bu da fıkhîta geçerli bir satış türü değildir.⁵⁴

⁵¹ Nitekim deynin deyn ile mübadelesi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından yasaklanmış- tır. Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârakutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 4/40; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 2/65; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/474. Ayrıca bu hüküm icmâ ile teyit edilmiştir. Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, thk. Ebû Hammâd Hanîf (Acman: Mektebetü'l-Furkân, 1999), 132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/106.

⁵² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/473; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 18/156. Çalışmamızın konusu zimmetteki borç- ların enflasyon sonrasında nasıl ödeneceği ile ilgili olduğundan bu tarz anlaşmazlıklarda dava konusu ayn değil, deyn olmaktadır. Ancak meselenin teorik çerçevesinin doğru tasavvur edilebilmesi için çalış- mamızda bu kısma yer vermenin gerekli olduğu düşünülmüştür.

⁵³ Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine mevcut olmayan malların satımı hakkında soru soran sahâbîye “Yanında olmayan şeyi satma.” buyurmuştur. İmam Ahmed, *el-Müsned*, 24/26; Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 70; Tirmizî, “Buyû’”, 19; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1994), “Buyû’”, 60; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Ticârât”, 20.

⁵⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/473.

Sulh bedeli ile dava konusunun aynı cins olması, yani mesela ikisinin de altın, gümüş ya da Türk lirası olması hâlinde dava konusu ile sulh bedeli eşitse bunun câizliğinde kuşku yoktur.

Sulh bedelinin dava konusundan daha az olması durumunda da yapılan akid câizdir. Söz gelimi 100 gr. altın borcunun 50 gr. altınla ifası üzerine sulh akdi yapmak, aslında 100 gr. altının 50 gr. altın ile mübadelesi demek olduğu hâlde Müslümanların yaptıkları tasarrufların mümkün olduğunca câiz ve yararlı olana hamledilmesi gerektiği için bu tasarruf riba olarak değerlendirilmez.⁵⁵ Bu sebeple alacaklının, hakkının bir kısmından vaz geçtiği ve borçluyu ibra ettiği, diğer kısmını ise tahsil ettiği kabul edilir. Yapılan sulh, sarf akdi hükümlerine tabi olmayacağı için sulh bedelinin mecliste kabz edilmesi şart değildir; bedel sonra da verilebilir.

Dava konusu ile aynı cins olan sulh bedelinin daha fazla olması durumunda yapılan sulh akdi câiz değildir. Bunun bir önceki durumda olduğu gibi cevâza hamledilmesi mümkün olmadığından yapılan akdin ribâ çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir.⁵⁶

Dava konusu ile sulh bedelinin aynı sınıf, farklı cins olması yani mesela birinin altın, diğerinin gümüş olması ya da birinin Türk lirası diğerinin altın olması hâlinde ise yapılan sulh, sarf akdi hükümlerine tabi olur. Bu nedenle akdin bâtıl olmaması için sulh bedelinin mecliste kabz edilmesi şarttır.⁵⁷ Ancak, farklı cins olan sulh bedelinin miktarının tespitinde ifa veya borçlanma zamanındaki değer ya da ortalama bir değer dikkate alınması mümkündür.⁵⁸ Enflasyonist ortamlarda bu yol tercih edilecekse İbn

⁵⁵ Yapılan tasarrufun bir taraftan cevâza bir taraftan harama hamledilmesi mümkün olan yerlerde tasarrufun câiz olduğunu kabul etmek gerektiği fıkıh kitaplarında farklı bağlamlarda zikredilmektedir. Örnek olması için bk. (Burhânüşşerîa) Ebu'l-Meâlî Mahmûd b. Ahmed el-Mergînânî Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/52; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Bulak: y.y., 1314), 4/324, 5/218; Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 8/400, 10/26; Mehmed b. Ferâmurz Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm fî şerhi Ğurari'l-ahkâm* (İstanbul: y.y., 1317), 2/281.

⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 7/473, 474. Fıkıh eserlerinde sulh bedeli ile dava konusunun aynı cins olduğu birçok örnek zikredilmekte, özellikle altın ve gümüşün saf ve mağşuş olması durumunda sulh akdinin hükümleri detaylıca anlatılmaktadır. Maksudı aşacağı endişesiyle bu örneklere çalışmamızda yer verilmiştir.

⁵⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 7/474.

⁵⁸ Bu hususta dikkate alınması gereken bir rivayette İbn Ömer (radiyallâhu anhuma), Hz. Peygamber'e (salallâhu aleyhi ve sellem) "Ben, Bakî'de semeni dinar belirleyerek deve satıyor, dirhem alıyorum; dirhem belirleyerek satış yapıyor, dinar alıyorum." diyerek yaptığı tasarrufun hükmünü sormuş ve "Aranızda bir şey kaldığı hâlde birbirinizden ayrılmadıkça, alışveriş yaptığın günün fiyatı üzerinden almanda bir beis yoktur." şeklinde bir cevap almıştır. İmam Ahmed, *el-Müsne'd*, 10/359; Ebû Dâvûd, "Buyû", 14; Tirmizî, "Buyû", 24;

Âbidîn'in aktardığı gibi ortalama değer üzere sulh yapılması ve zararın tek tarafa yüklenmemesi, hakkaniyete daha uygun olarak değerlendirilmektedir.

Dava konusu ile sulh bedeli hem aynı hem farklı cins olduğunda, mesela 1000 dirhem gümüş ve 100 dinar altın borcunda 100 dirhem gümüş üzerine sulh akdi yapıldığında bunu sarf akdi yerine borcun ibrası kabul etmek gerekir. Zira burada yapılan sulhü ribâ kapsamında değerlendirmek de mümkün olmasına rağmen⁵⁹ ibraya ve cevâza hamletmek daha doğrudur. Yapılan işlem bir akid olmadığı için bedelin mecliste kabz edilmesi de şart değildir.⁶⁰

Özetle borç ile aynı cins, fakat daha azı üzerine yapılan sulh akidlerinde alacaklının tahsil edilmeyen kısımda borçluyu ibra ettiği kabul edilir. Ancak aynı cins, fakat daha fazlası üzerine ya da farklı cins ayn veya deyn üzerine yapılan sulh akidlerinde muâvezât hükümleri geçerli olur. Muâvezâtta ne câizse sulhte de o câiz, muâvezâtı ne fâsid ya da bâtil hâle getiriyorsa o, sulhü de fâsid veya bâtil hâle getirir.

Dava konusunun para dışında bir deyn olması hâlinde de benzer hükümler geçerlidir. Mesela bir vesk⁶¹ buğday borcunda ayn üzerine de deyn üzerine de sulh yapılması mümkündür. Ayn üzerine yapılan sulhler câizdir ve sulh bedelinin mecliste kabz edilme şartı yoktur. Deyn üzerine yapılan akidlerde ise her iki bedelin aynı cins olup

Nesâî, "Buyû", 50; İbn Mâce, "Ticârât", 51. Hadiste geçen "alışveriş yaptığın günün fiyatı üzerinden" ifadesi nedeniyle İmam Ahmed (v. 241/855) gibi bazı fakihler akid günündeki değere göre ödeme yapılmasını gerekli görmüştür. Ancak özellikle Hanefî ve Şâfiîler, tahsil edilen alacağın akid günündeki değerle aynı, daha yüksek veya daha düşük olabileceği görüşündedir. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/107; Ebu'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû' şerhi'l-Muhezzeb*, thk. Muhammed Necîb el-Mutîî (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, 1980), 10/107. Zira daha önce bahsi geçen, altı sınıf malın sayıldığı meşhur hadiste farklı sınıf malların birbiriyle mübadelesinde peşin olmak şartıyla tarafların dilediği gibi akid yapabileceği ifade edilmiştir. Tahâvî (v. 321/933) ise ilk hadisteki söz konusu ifadenin vücûb ifade etmediği kanaatindedir. Şöyle ki Hz. Peygamber, İbn Ömer'e müstehab olan takva yolunu göstermiştir. Borçlu, alacaklısına borcu olandan başka bir cins verdiğinde borcunu eksik vermesi ve alacaklının bunu almaya mecbur kalması, bu eksikliğe tahammül etmesi muhtemeldir. Bu nedenle cinslerin aynı kıymette olması istenmelidir ki, borcunu alan alacaklı onu başka bir satıcıya veya hak sahibine verirken mağduriyet yaşamasin. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 3/284. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Faruk Emrah Oruç, *19. Yüzyılda Fıkhi Mezheplere Bakış (Şevkânî ve Neylû'l-evtâr Özelinde)* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021), 148-151.

⁵⁹ 100 dirhemnin bir kısmının, mesela 50 dirhemnin 1000 dirheme, diğer 50 dirhemnin 100 dinara karşılık olduğuna hamlederek ribâ kabul etmek mümkün olsa da cevâza hamlederek mesela 100 dirhemnin 100 dinara karşılık olduğuna ve 1000 dirhem alacaktan vaz geçildiğine hükmetmek daha doğrudur.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 7/474.

⁶¹ Vesk eski bir hacim ölçüsü olup 1 vesk, 1 deve yükü ya da 60 sâ' ölçüğe, 1 sâ' 4 müd, 1 müd ise 2 avuç dolusu ölçüğe karşılık gelir. Muhammed Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-ahkâmî'l-fıkhiyyeti'l-müteallika bihâ* (Kahire: y.y., 2005), 143, 145, 152, 158.

olmaması önemlidir. Aynı cins, mesela yine buğday üzerine yapılan sulh akidlerinde dava konusunun para olduğu sulhlerdeki hükümler dikkate alınır.⁶²

Sulh bedeli ya da dava konusundan birinin menfaat olması da mümkündür. Bu durumda ise icâre hükümleri geçerli olur. Nitekim icâre malın menfaatle mübadelesidir.⁶³ Bu tür sulh akidlerinde dava konusunun ya da sulh bedelinin ayn olması da deyn olması da mümkündür. Ancak her ikisinin de menfaat olması durumunda cinslerinin aynı veya farklı olması fıkhi hükme etki eder. Mesela dava konusunun ev kirası, sulh bedelinin araç kirası olması durumunda yapılan akid câiz; fakat farklı iki ev kirasının dava konusu ve sulh bedeli olması hâlinde Hanefî mezhebine göre akid câiz değildir.⁶⁴ Esasen icâre akidleri hangi durumlarda sahih veya fâsid olursa söz konusu sulh akdi de aynı durumlarda sahih veya fâsid olur.⁶⁵

Tüm bu şartlara ilaveten sulh bedelinin malum ve teslim edilebilir olması da sulhün geçerlilik koşullarından sayılmıştır. Sulh akidlerinde bazen sulh bedelinin bazen de dava konusunun semen hükümlerine tabi olacağından bahsedilmişti. Buna göre semen-deki cehâletin alışverişi fâsid, satılık maldaki cehâletin alışverişi bâtil hâle getirmesi gibi hükümler sulh akidlerinde de uygulanır.⁶⁶

Hülasa, enflasyonist ortamlarda ifanın sulh yoluyla gerçekleştirilmesi durumunda sulh bedelinin farklı bir para birimiyle ödenmesi mümkündür. Ancak bunun için söz konusu bedelin, borç akdinin başında şart koşulmaması ve sulh akdinin kurulduğu mecliste ödenmesi gerekmektedir. Ayrıca sulh bedeli, yalnızca para ile sınırlı kalmayıp, arsa, konut, taşıt ve bilgisayar gibi aynı bir mal yahut konut ya da iş yeri kirası şeklinde bir menfaat olarak da belirlenebilir.

2.3. Bir Sulh Örneği Olarak ELÜS

Yukarıda ele alınan şartlara uyulması kaydıyla, enflasyonist ortamlarda zimmetteki borcun yerine başka bir bedel üzerine, ayn, deyn ya da menfaat üzerine sulh yapmak sahihtir. Ancak bu bedellerin hepsinin likidite düzeyi eşit değildir. Söz gelimi cinsi

⁶² Dava konusu ile sulh bedelinin farklı cins deyn olması durumunda mesele teferruatlıdır. Burada mesela bir vesk buğday borcunun selem akdi kaynaklı olup olmamasına göre değişik hükümler uygulanır. Detaylı bilgi için bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 7/477-479.

⁶³ Mecelle'nin 405. maddesinde bu husus şöyle ifade edilmektedir: "İcâre menfaat-i ma'lûmeyi ivaz-ı ma'lûm mukâbelesinde bey' etmek demektir." Mes'ûd Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, 128.

⁶⁴ Menfaatlerin eşitlenmesi mümkün olmamasına rağmen Hanefî fakihler aynı cins menfaatlerin mübadelesini aynı cins malların vadeli değişimi gibi ribâ kapsamında değerlendirmiştir. Nitekim ribânın şaibesi ile tahakkuku arasında fark görülmemektedir. Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbî'l-inâye*, 2/430.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 7/481.

⁶⁶ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 18/156.

değiştirmek ve sulh akdinin meclisinde kabz etmek şartıyla borcun başka bir para cinsinden ifa edilmesi durumunda likidite aynı seviyede sağlanırken, bir ayn üzerine sulh yapıldığında bedelin likiditesi çok zayıf olabilir. Alacaklıların bu yöndeki ihtiyaçları göz önüne alındığında mecliste kabzı şart olmayan ancak likiditesi yüksek olan bir alternatif bulmak mümkündür. Bunun için, günümüzde likit bir varlık olarak işlem gören ELÜS'ün (Elektronik Ürün Senedi) tercih edilmesi durumunda makul bir çözümün elde edileceği değerlendirilmektedir. Ancak ELÜS'ün ne olduğu ve nasıl işlem gördüğünden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Ülkemizde tarımsal ürünlerin depolanmasına yönelik olarak ilgili bakanlık tarafından yetkilendirilmiş lisanslı depolar faaliyet göstermektedir. Bu depolara, saklanmasına karar verilen ürünler sevk edilmekte, ardından gerekli işlemler gerçekleştirilerek ürünler sınıflandırılmaktadır. Ayrıca, yine bakanlık tarafından verilen yetki çerçevesinde bu süreci desteklemek amacıyla veri tabanı kurmak ve işletmek üzere lisanslı bir MKK (Merkezi Kayıt Kuruluşu) bulunmaktadır. Depolar, teslim alınan ve sınıflandırılan ürünler için söz konusu veri tabanında elektronik bir kayıt oluşturmaktadır. ELÜS olarak adlandırılan bu kayıt, ilgili ürünü sınıf, cins, miktar ve kalite bakımından temsil etmektedir. Ayrıca 2018 yılında ELÜS'lerin güvenli ve istikrarlı bir şekilde işlem görebilmesini sağlamak amacıyla TÜRİB (Türkiye Ürün İhtisas Borsası) kurulmuştur. Bu borsada işlem gören senetlerin alım satımı, aracı kurumlar vasıtasıyla tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilebilmektedir.

TÜRİB nezdinde işlem yapabilmek için yatırımcıların öncelikle yetkili aracı kurumlarda yatırım hesabı açmaları gerekmektedir. Yatırımcı tarafından verilen alım satım emirleri, söz konusu aracı kurumlar vasıtasıyla TÜRİB'in elektronik işlem platformuna iletilmektedir. Aracı kurumlar aynı zamanda yatırımcı ile banka ve Takasbank arasındaki koordinasyonu sağlamaktadır. Bankalar, takas ve saklama hizmetleri kapsamında yatırımcı hesaplarını yönetirken, Takasbank işlemlerin takasını gerçekleştirmekte, MKK ise işlemlerin elektronik kayıt ve takibini üstlenmektedir.⁶⁷

Buna göre ELÜS'ün kıymetli evrak olmanın ötesinde, depolarda uzun süre muhafaza edilebilen gerçek ürünlere dayalı, varlığa bağlı bir senet niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde ELÜS'ün alım satım işlemlerinin meşru olduğu söylenebilir.⁶⁸ Ancak söz konusu işlemlerin banka aracılığıyla gerçekleştirilmesi dikkate alındığında, bu işlemlerin tamamının mutlak anlamda câiz olduğu sonucuna

⁶⁷ Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB), "Piyasa ve İşleyiş" (Erişim 01 Şubat 2025).

⁶⁸ ELÜS'ler üzerinde yapılan işlemlerin fihhi yönünü inceleyen bir çalışma için bk. Aytaç Aydın, "Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) ve İslam Hukuku Açısından Tahlili", *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 21-36.

varmak mümkün değildir. Bu bağlamda işlemlere aracılık eden bankanın konvensiyonel banka ya da katılım bankası olması arasında bir fark bulunmadığı kanaatindeyiz. Zira genel bankacılık uygulamaları bir yana, katılım bankalarının gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerin de bütünüyle meşru olduğu söylenemez. Dolayısıyla bu çalışmada ELÜS üzerine yapılacak sulh akdi örneklenmiş olmakla birlikte, bankaların aracılık ettiği işlemlerin cevâzı ayrıntılı biçimde ele alınmamaktadır. Bu hususun, daha kapsamlı ve müstakil bir araştırma çerçevesinde değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Bununla birlikte ELÜS'ün sulh yoluyla ifada kullanılmasına yönelik önerinin değerlendirilmesinde, bu senetlerin buğday ve arpa gibi temel gıda maddeleri üzerinden düzenleniyor olması dikkate alınmalıdır. Zira bu ürünler, hem ekonomik dalgalanmalara karşı hassas hem de toplumsal refah açısından kritik öneme sahip tarımsal mallardır. Bu nedenle söz konusu senetler aracılığıyla gerçekleştirilecek işlemler piyasa fiyatlarında dengesizliklere yol açabilir. Bu durum, gıda arz güvenliği ve tarımsal piyasalarda kamu yararının korunması bakımından bir denge kurulmasını gerektirir. Dolayısıyla devletin, ELÜS işlemleri üzerinden doğabilecek piyasa bozucu davranışlara karşı zamanında ve etkili şekilde müdahalelerde bulunmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir.

2.4. Sulhün Taraflara Bırakılması

Sulh bir akid olarak mahiyeti gereği tarafların karşılıklı rızasına dayanmaktadır. Ancak gerekli durumlarda devletin tarafları sulhe yönlendirmesi veya bu konuda amir nitelikli bir hüküm tesis etmesi mümkündür. Zira sulh mubâh bir fiil olup zorunlu şartların gerçekleşmesi hâlinde devletin bu tür bir fiile müdahalesi meşru kabul edilmektedir.

Nitekim Hanefî literatüründe musarrâh hadisine yüklenen anlam ve ondan çıkarılan hükümler, bu hususa işaret etmektedir. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber (salâllâhu aleyhi ve sellem), deve ve koyunların süt miktarının olduğundan fazla gösterilerek satışa sunulmasını yasaklamış; böyle bir hayvanı satın alan kişinin hayvandan süt sağdıktan sonra aldatıldığını anlaması hâlinde, bir sâ' hurma ile birlikte hayvanı iade edebileceğini hükme bağlamıştır.⁶⁹ Müşterinin iade hakkını kullandığında hayvanla birlikte verilmesi gereken hurmanın mahiyeti tartışma konusu olmuştur. Çünkü hurma

⁶⁹ Buhârî, "Buyû", 64, 65; Müslim, "Buyû", 11, 24, 25, 28.

sütün semeni, misli veya kıymeti olmadığından burada tazminat ilkelerine bir aykırılık söz konusudur.⁷⁰

Anlamlarından birine göre musarrâh hadisi, tarafların sulh yapmaları gerektiğine işaret etmektedir. Zira hayvanın sütü olup olmadığı ancak belirli süre süt sağılmasıyla anlaşılabilir. Süt dayanıklı bir ürün olmadığından kısa sürede tüketilir. Sağılan sütün elde bulunmaması hâlinde, süt misli bir mal olduğundan misliyle tazmin edilmesi gerekir. Ancak sağılan ve tüketilen süt ile tazmin edilecek süt arasında denkleğin sağlanması çoğu zaman mümkün olmayacağından, ribâya düşmemek için bedelin değiştirilmesi emredilmiştir.⁷¹ Değiştirilen bu bedel ise Medine’de temini kolay, temel bir gıda maddesidir.⁷²

Tehânevî (1892-1974), musarrâh hadisinin âm (genel) bir hüküm ifade etmediği, taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlığı gidermek amacıyla ve belirli bir zamana özgü olarak verilmiş bir hüküm niteliği taşıdığı kanaatindedir. Hadiste, iade edilen hayvanla birlikte bir sâc hurma verilmesinin istenmesi de tarafların sulhe teşvik edildiğini göstermektedir. Ayrıca ona göre bu hadis, tahkim uygulamasına da bir örnek teşkil edebilir. Zira Hz. Peygamber’in aynı zamanda devlet başkanı ve hâkim konumunda bulunması, taraflar arasındaki ihtilafı gidermek amacıyla bu doğrultuda siyasi bir emir vermiş olabileceğini düşündürmektedir. Tehânevî, anlaşmazlıkların başka yollarla çözülememesi durumunda, devlet başkanının kamu yararını gözetmek şartıyla bu hadise dayanarak insanlara sulhü emretmesini mümkün görmektedir.⁷³

Dolayısıyla enflasyonun etkili olduğu ekonomik ortamların, taraflar arasında ihtilafların yoğunlaştığı dönemler olduğu dikkate alındığında, devletin bu doğrultuda düzenleyici bir müdahalede bulunmasının; hatta bu alanda uzmanlaşacak

⁷⁰ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mesûr* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1989), 13/38 vd.; Alâuddîn Abdül’azîz b. Ahmed Abdül’azîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr fî şerhi Usûli’l-Pezdevî* (İstanbul: y.y., 1308), 2/370 vd.

⁷¹ Serahsî, *el-Mesûr*, 13/39; Abdül’azîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, 2/382. Ayrıca Hanefî mezhebinde faiz yasağı nedeniyle, gasbedildikten sonra zarar gören altın takıların kıymetlerinin altın olarak değil, başka bir cinsten ödenmesi şart koşulmaktadır. Bu da denkleğin sağlanamadığı durumlarda bedelin değiştirilmesi gerektiğine örnek olabilir. Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd er-Rûmî el-Mısırlî el-Bâbertî, *el-İnâye (Fethu’l-Kadîr ile Birlikte)*, thk. Abdürrezzâk Ğâlib el-Mehdî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 9/343; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 20/217.

⁷² Musarrâh hadisinden anlaşılacak birçok hüküm ve hikmet bulunmaktadır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Faruk Emrah Oruç, “Musarrâh Hadisi Özelinde Şevkânî’nin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilimname* 41 (Mayıs 2020), 220.

⁷³ Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî et-Tehânevî, *İlâû’s-sünen*, thk. Muhammed Takî Osmânî (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-Arabî, 2013), 14/71-73.

ombudsmanların yetiştirilmesinin ve uyuşmazlıkların çözümüne yönelik kurumsal bir mekanizmanın oluşturulmasının mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç

Paranın zamanla değer kaybetmesinin borç ilişkilerine etkisi, itibari paraların geçerli olduğu günümüz ekonomilerinde hem teorik hem de pratik yönüyle önem arz eden tartışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu tartışmalarda enflasyon farkının doğrudan borca ilave edilmesini savunan yaklaşımların önemli bir kısmı, İmam Ebû Yûsuf'a nispet edilen ve değeri değişen fels borçlarının dirhem değeri üzerinden ödenmesi gerektiğini belirten görüşe dayanmaktadır. Ancak söz konusu görüşün ortaya konulduğu tarihsel ve iktisadi bağlam ile günümüzde geçerli olan para sistemi arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Felslerin tedavülde olduğu dönemde altın ve gümüş de asli para olarak geçerliydi. Dolayısıyla felsin değerini belirleyecek bir kıstas mevcuttu. Oysa günümüzde kağıt paralar asli ve mutlak para hâline gelmiştir. Bunlara değer atfedecek başka bir miyar bulunmamaktadır. Bu nedenle ilgili görüşün bugünkü para sistemine doğrudan uyarlanması, hem isabetli görünmemekte hem de teorik birtakım problemler doğurmaktadır.

Ayrıca kağıt paralar da mal para olan altın ve gümüş gibi mislî maldır. Değer kaybı üzerinden bir tazmin mekanizması işletilmesi, kağıt paraları kıyemî mal kabul etmek anlamına gelmektedir. Kıyemî mallar ribevî olmadığı için bu yaklaşım kağıt paraları günümüzde ribâ hükümlerinin dışına itecektir. Bununla birlikte enflasyonun tam ve şüpheden uzak biçimde tespit edilmesi de teknik olarak mümkün görünmemektedir. Bu durumda yerleşik bir örf hâline gelmeksizin borçlu tarafından enflasyon farkının kendiliğinden ödenmesi câiz kabul edilebilse de alacaklının talebi doğrultusunda bu farkın zorunlu kılınması fikhî açıdan sorunludur.

Bu çalışmada söz konusu sorunlara alternatif bir çözüm olarak tarafların sulh yoluna başvurmaları önerilmektedir. Sulh, davaya intikal etmeden önce alacaklı ile borçlunun karşılıklı rızaya dayalı olarak anlaşmazlığı ortadan kaldırmalarıdır. Bu çerçevede yapılacak sulh akdi, borcun tamamından veya bir kısmından feragat yahut borcun mahallinin başka bir cinsle değiştirilmesi suretiyle gerçekleştirilebilir. Özellikle likiditesi yüksek, rayiç değeri oluşmuş bir varlık olan ELÛS üzerinden yapılacak sulh akdi, hem alacaklının zararını en aza indirecek hem de ribâdan uzak kalınmasını sağlayacaktır. Söz konusu sorunlara başka alternatif çözüm yollarının bulunması da mümkündür.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Tarafsızlık/Impartiality: Bu makalenin yazarı aynı zamanda bu derginin editörüdür. Bu durum, çıkar çatışması meydana getirebilecek bir ilişki olarak değerlendirilmektedir. Tarafsız ve şeffaf bir hakemlik sürecinin sağlanması adına bu makale üzerindeki hakem değerlendirmesi ve yayın kararı, derginin başka bir editör ekibi üyesi tarafından yürütülmüştür. Makalenin değerlendirme sürecinde kör hakemlik uygulanmış ve yazarın editörlük pozisyonu hakemlere açıklanmamıştır. Ayrıca, bu sürecin tüm aşamaları, çıkar çatışmalarını önlemek için derginin etik kurallarına ve COPE, ICMJE gibi uluslararası etik kılavuzlarına uygun olarak yönetilmiştir. Yazarın DergiPark sistemindeki editörlük rolü, makaleyi göndermesinden kabul süresine kadar pasife alınmıştır./The author of this article is also the editor of this journal. This is considered a relationship that may create a conflict of interest. To ensure an impartial and transparent peer review process, the peer review and publication decision on this article was carried out by another member of the editorial team of the journal. Blind peer review was applied and the author's editorial position was not disclosed to the reviewers. Furthermore, all stages of this process were managed in accordance with the journal's code of ethics and international ethical guidelines such as COPE, ICMJE to avoid conflicts of interest. The author's editorial role in the DergiPark system was deactivated from submission to acceptance.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Abdül'azîz el-Buhârî, Alâuddîn Abdül'azîz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. İstanbul: y.y., 1308.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- Akyıldız, Ali. "Para". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/163-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ali Haydar Efendi. *Dürru'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: y.y., 1330.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Heravî. *Fethu bâbi'l-inâye bi-şerhi'n-Nukâye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1997.

- Armağan, Servet. “Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler”. *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*. 265-287. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.
- Aydın, Aytaç. “Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) ve İslam Hukuku Açısından Tahlili”. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 21-36.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebu’s-Senâ) Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd er-Rûmî el-Mısırî. *el-İnâye (Fethu’l-Kadîr ile Birlikte)*. thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Bakkal, Ali. “İslâm Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1995), 45-80.
- Bayındır, Abdulaziz. “Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler ve İslâm Hukuku’na Göre Çözüm Yolları”. *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*. 265-287. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.
- Beki, Abdulaziz. “Faizli İşlemin Enflasyon Altındaki Faizinin Caiz Olduğu Görüşüne Reddiye”. *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 128-136.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Bezzâzî, Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kerderî el-Hârizmî. *el-Fetâva’l-Bezzâziyye (el-Fetâva’l-Hindiyye’nin Hâmişinde 4-6. Ciltler)*. 6 Cilt. Bulak: y.y., 1310.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980.
- Birinci, Yüksel. “Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 47/1 (1989), 19-30.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu’fî. *el-Câmiu’s-sahîh*. 9 Cilt. Bulak: y.y., 1311.
- Burhâneddîn el-Buhârî, (Burhânüşşerfa) Ebu’l-Meâlî Mahmûd b. Ahmed el-Mergînânî. *el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-fıkhi’n-Nu’mânî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004.
- Çetin, İsmail. *Ölçüler*. Isparta: Dilara Yayıncılık, 2006.
- Dalgın, Nihat. “Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (Ekim 2010), 77-110.
- Dârakutnî, Ebu’l-Hasen Alî b. Ömer. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2004.
- Döndüren, Hamdi. “İslâm’da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri”. *Para, Faiz ve İslâm Tartışmalı İlmî Toplantı* (1984). 243-278. İstanbul: y.y., 2015.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009.
- Eskicioğlu, Osman. “İslâm Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 97-117.
- Fîrûzâbâdî, Ebu’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb. *el-Kâmûsü’l-muhît*. thk. Komisyon. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2005.
- Gezgin, Yusuf Erdem. “Fikhî Açından Altının Para veya Metâ‘ Olma Niteliği”. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Temmuz 2020), 156-179. <https://doi.org/10.25272/ijisef.692914>
- Habergetiren, Ömer Faruk. “İslam Hukukunda Fulûs’un Değerinde Değişimi İfade Eden Dört Kavram: Raḥs, Galâ, Kesâd, Inkita”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 106-120. <https://doi.org/10.32711/tiad.347856>
- Habergetiren, Ömer Faruk. “İslam Hukukunda Paranın Değer Kaybının Ödenmesini Gerektiren Esaslar”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 19-31. <https://doi.org/10.32711/tiad.326583>
- Hâkim en-Nisâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002.
- Haziroğlu, Temel. “İktisadi Dayanışma İçin Yeni Bir Sistem Olarak Enflasyona Endeksli TL ve Karz-ı Hasen Fonu”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 7/2 (Aralık 2021), 255-292. <https://doi.org/10.54863/jief.932736>
- IIFA, Mecmau’l-fikhi’l-İslâmî. “Karâr bi-şe’ni ahkâmî’n-nukûdi’l-varakiyye ve teğayyüri kıymeti’l-umle”. Erişim 01 Şubat 2025. <https://iifa-aifi.org/ar/1679.html>
- IIFA, Mecmau’l-fikhi’l-İslâmî. “Karâr bi-şe’ni mevdûi’t-tedahhum ve teğayyüri kıymeti’l-umle”. Erişim 01 Şubat 2025. <https://iifa-aifi.org/ar/2074.html>
- IIFA, Mecmau’l-fikhi’l-İslâmî. “Karâr bi-şe’ni teğayyüri kıymeti’l-umle”. Erişim 01 Şubat 2025. <https://iifa-aifi.org/ar/1754.html>
- IIFA, Mecmau’l-fikhi’l-İslâmî. “Karâr bi-şe’ni’t-tedahhum ve teğayyüri kıymeti’l-umle”. Erişim 01 Şubat 2025. <https://iifa-aifi.org/ar/5209.html>
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *Hâşiyetü İbn Âbidîn: Reddû’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr*. thk. Husâmüddîn b. Muhammed Sâlih Farfûr vd. 24 Cilt. Dimaşk: Dâru’s-Sekâfeti ve’t-Türâs, 2000-2023.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *Şerhu Ukûdi resmi’l-müftî*. thk. Şenol Saylan. İstanbul: TDV Yayınları, 2021.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dimaşkî. “Tenbîhu’r-rukûd alâ mesâilî’n-nukûd”. *Mecmûatü Rasâilî İbn Âbidîn*. 2/57-67. Dersâadet: y.y., 1325.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’t-Tâc, 1989.

- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullâh et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed. 14 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm el-Mısrî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 7 Cilt. Kahire: y.y., 1333.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî. *el-İcmâ'*. thk. Ebû Hammâd Hanîf. Acman: Mektebetü'l-Furkân, 2. Basım, 1999.
- İftihâruddîn el-Buhârî, Tâhir b. Ahmed. *Hulâsatü'l-fetâvâ*. 4 Cilt. Karaçi: Mektebe-i Raşîdiyye, ts.
- İmam Ahmed, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavviz. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kemalpaşazâde, Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân. *Tabakâtü'l-fukahâ'*. thk. Salâh Muhammed Ebu'l-Hâc. Amman: y.y., 2020.
- Kürdî, Muhammed Necmeddin. *el-Mekâdîru's-şer'iyye ve'l-ahkâmî'l-fıkhiyyeti'l-müteallika bihâ*. Kahire: y.y., 2005.
- Mes'ûd Efendi. *Mir'ât-ı Mecelle*. İstanbul: y.y., 1302.
- Mevsilî, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'li'l-Muhtâr*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Meydânî, Abdülğani b. Tâlib el-Ğuneymî ed-Dimaşkî. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. nşr. Abdür-rezzâk el-Mehdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz. *Dürrü'l-hukkâm fi şerhi Ğurari'l-ahkâm*. İstanbul: y.y., 1317.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1994.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. thk. Abdulh Alî Küşk. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Feyhâ, 2012.
- Nomer, Haluk Nami. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 10. Basım, 2011.
- Oruç, Faruk Emrah. *19. Yüzyılda Fıkhi Mezheplere Bakış (Şevkânî ve Neylû'l-evtâr Özelinde)*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021.

- Oruç, Faruk Emrah. “Musarrâh Hadisi Özelinde Şevkânî’nin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bilimname* 41 (Mayıs 2020), 201-230. <https://doi.org/10.28949/bilimname.652408>
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğun’da Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Peşe, Ahmet Muhammet. “Hanefî Hukuk Düşüncesinde Enflasyonun Borca Etkisi”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 329-345. <https://doi.org/10.52637/kiid.987891>
- Peşe, Ahmet Muhammet. “Klasik Hanefî Faiz Teorisinin Günümüzde Geçerliliği Sorunu: Kağıt Paraların ve Sanayi Ürünlerinin Kendi Cinsleriyle Mübadelesinde Fazlalık Faizi”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (Aralık 2019), 475-494. <https://doi.org/10.18498/amailad.613476>
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1989.
- Simnânî, Ebu’l-Kâsım Alî b. Muhammed. *Ravzatü’l-kudât ve tarîku’n-necât*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1984.
- Songur, Haluk. *İslam Hukukunda Enflasyonlu Ortamda Ödeme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Sübkî, Ebu’l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî. *Tekmilatü’l-Mecmû‘ şerhi’l-Mühezzeb*. thk. Muhammed Necîb el-Mutî. 3 Cilt. Cidde: Mektebetü’l-İrşâd, 1980.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzi’l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2010.
- Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu müşkili’l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994.
- Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî. *İlâü’s-sünen*. thk. Muhammed Takî Osmânî. 21 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2013.
- Tekin, Oğuz. “Mangır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/568. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Timurtâşî, Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh el-Ömerî el-Gazzî. *Bezlü’l-mechûd fî tahrîri es’ileti teğayyüri’n-nukûd*. thk. Husâmüddîn b. Mûsâ Afâne. Kudüs: y.y., 2001.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu’s-sahiîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: y.y., 1977.
- TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği. “Enflasyona Endeksli Katılım Hesabı Açılması”. Erişim 01 Şubat 2025. https://tkbb.org.tr/danisma-kurulu/kararlar/Enflasyona_Endeksli_Katilim_Bankasi_Hesaplari
- Trablusî, Ebu’l-Hasen Alâuddîn Alî b. Halîl. *Muînü’l-hukkâm*. Kahire: y.y., 1310.

- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Tüketici Fiyat Endeksi Metodoloji Dokümanı*. Ankara: TÜİK, 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=iufulpMTGvpIB4AJ6VVZfInBhUH7oAuL/mgeeeuS77otHTDCV14fSECZXB9Dj7WAC-dade8K2Pg7/i32m4ULzleyqTRfoK5AkrYGb9yoS4NY=>
- TÜRİB, Türkiye Ürün İhtisas Borsası. “Piyasa ve İşleyiş”. Erişim 01 Şubat 2025. <https://www.turib.com.tr/elektronik-urun-senedi-nedir/>
- Varelci, Muhammet. “İslâm Hukuku Akit Teorisi Bağlamında Enflasyon Farkının Ödenmesine Dair Görüşler”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (Haziran 2023), 217-241. <https://doi.org/10.59777/ihad.1271031>
- Yılmaz, Mustafa. “Ebû Yûsuf’un Felslerin Değer Değişimine İlişkin Görüşünün Günümüz Kâğıt Paralarına Uyarlanmasının İmkânı: Nitel Bir Analiz”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (Aralık 2023), 121-141. <https://doi.org/10.59777/ihad.1368601>
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî es-Sûfî el-Bârî. *Tebyînü’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dekâik*. 6 Cilt. Bulak: y.y., 1314.